

Barns och ungas rätt till inflytande i kommuner och landsting

Under de senaste två decennierna har vuxna i högre grad börjat erkänna barn och unga som självständiga individer med egna intressen, behov och åsikter. En ny syn på barn och unga som en viktig resurs, värda att lyssna på i kraft av att de har något att tillföra samhället, växer fram.

Barns generella uppväxtvillkor är numera en viktig del i den nordiska välfärdspolitiken och frågor om barn och unga är på dagordningen oftare än tidigare.

Barnkonventionen är en naturlig utgångspunkt i arbetet med barn och unga. Den anger ett nytt perspektiv på barnet som en självständig individ med egna rättigheter. Genom barnkonventionen stärks barnets roll, såväl i familjen som i samhället. Barnkonventionen utgår från att barndomen är värdefull i sig själv och att barn är en utsatt grupp i samhället med särskilda behov av omvårdnad och skydd, vilket också innefattar ett rättsligt skydd. På detta sätt har barnkonventionen blivit ett verktyg för att skapa ett samhälle som i alla sina delar utgår från ett tydligt barnperspektiv. Ett barnperspektiv som innebär att kraven på att barn och unga ska behandlas som mer sårbara än vuxna och därmed ha tillgång till särskilt skydd och stöd förenas med att de ses som kompetenta och resursstarka individer med rätt till delaktighet och inflytande i alla beslut som rör dem.

Barnets rätt att uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör det är ett av barnkonventionens mest angelägna budskap och tydliggör barnet som subjekt med en egen mening som ska respekteras. I artikel 12, en av barnkonventionens grundläggande principer, står det:

”Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.”

I artikeln ligger en utvecklingsaspekt som innebär att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad. I diskussionen om barns och ungas rätt till inflytande framkommer ibland en oro för att vi med stöd i barnkonventionen ger barn och unga för stort ansvar. Visst kan en sådan oro vara befogad, i den mån barn tvingas till att ta ställning till frågor som de inte har möjlighet att överblicka konsekvenserna av. Principen om barnets rätt att komma till tals måste ytterst vara underställd principen om barnets bästa. Bedömningen av vad som kan anses vara ett barns eller en grupp barns bästa i en viss situation ska alltid göras av de vuxna som har ansvaret för beslutet. Om vuxna avsäger sig ansvaret för att fatta ett beslut och istället lägger över det ansvaret på barnet blir barnkonventionens intentioner missbrukade.

Andra artiklar i barnkonventionen som handlar om delaktighet och inflytande är artikel 13, som uttrycker att barn ska ha rätt till yttrandefrihet och artikel 14, som berör barnets rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet.

FN:s barnrättskommitté är den auktoritativa uttolkaren av barnkon-

ventionen. Kommitténs tolkningar och rekommendationer är därför av stor vikt när Barnombudsmannen gör tolkningar utifrån Sveriges lagstiftning av de olika artiklarna i barnkonventionen.

Regeringen visar vägen

För några år sedan skapades ett nytt politikområde: barnpolitik. Med barn avses samtliga medborgare mellan 0 och 18 år. Målet för barnpolitiken är att barn och unga skall respekteras, ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande.

Ett annat beslut som synliggör statsmakernas vilja är beslutet om en ny ungdomspolitik vars ena huvudmål säger att ungdomar ska ha tillgång till verklig makt. Med ungdomar menas alla mellan 13 och 25 år. Här avses ungdomars möjlighet att påverka såväl samhällsutvecklingen i stort som sina egna liv och sin närmiljö. Ungdomar ska ha inflytande, dels för att inflytande är en demokratisk rättighet, dels för att deras kunskaper, erfarenheter och värderingar är en värdefull resurs.

Båda dessa politikområden är mycket omfattande och berör många andra politikområden. Det innebär att inriktningen är att få andra politikområden att anlägga ett barn- och ungdomsperspektiv där barns och ungas delaktighet är en viktig ingrediens.

Även FN-deklarationen Agenda 21 från miljökonferensen i Rio de Janeiro 1992, ställer krav på beslutsfattarna på alla nivåer att öka de ungas medverkan i samhällets beslutsprocesser. I kapitel 25 poängteras i klartext behovet av ökat samråd mellan barn- och ungdomsgrupper och regering samt andra beslutande instanser för att skapa en hållbar ekonomisk och social utveckling. Man slår fast att det som på lång sikt är avgörande för om Agenda 21 ska lyckas, är att barn och ungdomar deltar i genomförandet av programmet och att deras medverkan i beslutsprocessen på miljö- och utvecklingsområdet är central. Genom alla dessa dokument kan vi se ett tydligt budskap från regering och riksdag: Barn och unga har rätt till inflytande och är en resurs för samhället.

Barnombudsmannen har ända sedan sin tillkomst verkat för att barn och unga ska ses som fullvärdiga medborgare. Ett fullvärdigt medborgarskap innebär, enligt oss, att barn och unga ska ses som egna individer med eget värde. För att barn och unga ska uppleva att de är fullvärdiga samhällsmedborgare är det viktigt att de kan känna att de är delaktiga i alla sammanhang på den lokala och regionala nivån. För att uppnå detta behöver former och synsätt utvecklas som gör att barn och unga själva upplever att de tas på allvar och att deras röster görs hörda i de lokala och regionala verksamheterna och beslutsprocesserna.

Varför inflytande för barn och unga?

Förutom att Sverige via ratificeringen av barnkonventionen folkrättsligt har förbundit sig att följa den och att det finns en rad andra nationella dokument som berör rätten till inflytande, finns det många andra skäl för att göra barn och unga delaktiga och öka deras möjligheter till inflytande.

Barn har inte rösträtt

I Sverige tillämpas i stort sett bara representativ demokrati, vilket innebär att kommunmedlemmar normalt sett endast har möjlighet till politiskt inflytande genom sin rösträtt. Barn under 18 år som är folkbokförda i en kommun, äger fast egendom eller är taxerade till inkomstskatt är – i likhet med vuxna – medlemmar i kommunen. De formella möjligheterna för barn och ungdom att komma till tals i de kommunala beslutsprocesserna är dock begränsade. Barn har inte rösträtt i kommunala val, de är inte valbara till förtroendeposter och kan inte annat än genom förmyndare begära laglighetsprövning av kommunala beslut.

Det betyder samtidigt att de inte via röstsedeln kan välja sina yttersta företrädare eller utkräva ansvar genom att välja beslutsfattare på nationell, regional eller lokal nivå. Sammantaget ställer det krav på samhället att på andra sätt, än via valsedeln, ge barn och unga möjligheter att påverka och utkräva ansvar.

Delaktighet skapar demokratiska medborgare

Att vara delaktig och att ha inflytande har stor betydelse för en persons utveckling. Möjlighet att kunna påverka ger ett större självförtroende och en känsla av att man som människa är värd något, att man har en åsikt att tillföra och att det går att förändra. Att vara delaktig ger också en känsla av att bli tagen i anspråk och av att vara respekterad. Detta är inte minst viktigt i barn- och ungdomsåren. När unga är aktiva och därmed delaktiga utvecklas de som människor. För att demokratin ska fortleva måste barn och unga få känna sig delaktiga i samhället och kunna ta aktiv del i det politiska livet. Genom att delta i demokratiska arbetsformer lär sig barn och unga att inhämta fakta och lyssna på andras argument. Delaktigheten ger dem på så sätt en viktig livskompetens.¹

Statens folkhälsoinstitut har i en forskningsöversikt belyst frågan om ökat inflytande för barn i frågor som rör dem själva har gynnsamma effekter på deras hälsa och välfärd.² Sammantaget visade 20 av 24 genomgångna analyser att barns hälsa gynnades av ökat inflytande. Bevisen för att den sociala och intellektuella hälsan gynnades var starkare än bevisen för att den fysiska och psykiska hälsan gynnades. Positiva effekter av ökat inflytande påvisades i alla undersökta åldrar.

De barn och unga som upplever att deras åsikter och tankar inte är lika mycket värda kan känna sig utanför. Detta utanförskap kan leda till att man inte har tillit till det system som finns. Om vi är måna om att behålla vårt demokratiska system är det av stor vikt att samtliga medborgare, oavsett ålder, ges möjligheter att delta.

Bättre kvalitet

Genom att verka för att barn och unga ges ett ökat inflytande är vi övertygade om att vi får bredare och bättre beslutsunderlag och därmed en ökad kvalitet i besluten.

Att ta till sig en specifik generations kunskaper och erfarenheter innebär en kvalitetshöjning av de beslut som fattas. Genom att låta barn och unga delge sina synpunkter tillförs en dimension som inte kan fås på annat sätt. De upplevelser och de erfarenheter som barn och unga har av dagens samhälle kan bara de relatera till. Vi vuxna kan visserligen ta med oss erfarenheterna som vi hade som unga men de måste kompletteras med bilden som dagens unga ger oss för att det ska kunna bli ett fullvärdigt beslutsunderlag.

Bättre måluppfyllelse och mer för pengarna

Ett ökat inflytande för barn och unga kan medföra en bättre måluppfyllelse. Det kan också medföra att verksamheter får ut mer av de resurser de satsar i form av tid och pengar. Ett exempel på detta kan vara inom det drogförebyggande arbetet. Många kommuner och landsting har någon form av drogförebyggande projekt. Inom detta område utvecklas målsättningar och en hel del resurser satsas. Låt barn och unga vara delaktiga och ha inflytande över till exempel utformning av informationsmaterial och hur informationssatsningar ska se ut. På så sätt ökar sannolikheten att de unga tar till sig informationen och det innebär i sin tur att målet kan nås och de resurser som satsades på material och information blir mer kostnadseffektivt.

Detta gäller också till exempel inom olika delar av den fysiska samhällsplaneringen. Det kan handla om skolmiljön, lekplatser eller trafiksäkerhetsåtgärder. Om barn och unga ges möjlighet att delta i dessa beslutsprocesser framkommer många saker som både kan leda till en större måluppfyllelse och ett bättre resursutnyttjande.

Inflytandeforum som medel

I många av våra kontakter med beslutsfattare och verksamhetsföreträdare på lokal och regional nivå uttrycks en önskan om att få veta mer om hur barn och unga upplever sin vardag. I våra enkätundersökningar kring barnkonventionens genomförande kan vi till exempel konstatera att många av kommunerna och ungefär hälften av landstingen uppger att det finns någon form för inflytande för barn och unga. Det framkommer samtidigt en önskan hos vuxna i kommuner

och landsting att hitta bra metoder för att utveckla och få igång ett inflytandearbete.

En av de vanligaste handlingarna för att genomföra barnkonventionen har varit att diskutera hur ungdomar kan göras delaktiga i lokala och regionala frågor. Ibland har diskussionerna inte givit något resultat, medan det på andra ställen har gjorts aktiviteter som är tänkta att leda till att ungas inflytande och delaktighet ökar. Aktiviteterna ser olika ut. Några har startat enstaka projekt eller engångsinsatser medan andra har startat flera insatser som delar i en process.

Många kommuner och en del landsting och regioner har skapat någon form av inflytandeforum för unga. De olika forumen skiljer sig åt på många sätt och uppvisar stora skillnader i struktur och funktion. För att definiera och avgränsa begreppet har Ungdomsstyrelsen tagit fram två kriterier för att något ska kallas för ett inflytandeforum.³

Kriterier för inflytandeforum

- Inflytandeforumet ska innebära att det förs en kontinuerlig dialog mellan ungdomar och förtroendevalda.
- Forumet ska anlägga ett ungdomsperspektiv på lokala och regionala samhällsfrågor i stort.

Det vanligaste forumet som används är ett så kallat ungdomsråd. Andra inflytandeforum som har utvecklats är ungdomsparlament eller liknande. Det finns naturligtvis fler sätt som används. Ungdomsstyrelsen har på sin webbplats beskrivit ett antal sätt och metoder som kan användas för att göra unga mer delaktiga:

Ungdomsråd – grupp av ungdomar som träffas regelbundet

- Kontinuerlig kontakt mellan ungdomsrådet och kommunala beslutsfattare.
- Ungdomsrådet har ett ungdomsperspektiv på frågor om kommunal planering.

Ungdomsparlament/-ting – ungdomar arrangerar möten för ungdomar under en till två dagar

- Ungdomar skriver motioner till parlamentet/tinget.
- Politiker bjuds in som åhörare. Tjänstemän kan delta som experter i vissa frågor.
- Ungdomar rekryteras oftast via skolan och politiska ungdomsförbund.
- Deltagarna formulerar gemensamma ståndpunkter som lämnas till beslutsfattarna.

Öppna forum/rådslag – ungdomar bjuds in från gång till gång

- Diskussioner mellan ungdomar och beslutsfattare eller med beslutsfattare som åhörare.

Ombud – vuxna som för fram ungdomars åsikter och förslag till beslutsfattare

- Samverkansgrupper – tjänstemän/nämndpolitiker och ungdomsrepresentanter träffas kontinuerligt och diskuterar olika frågor.
- Ungdomsombud eller byråkratlots – en tjänsteman har uppdraget att stödja ungdomarnas initiativ och fungera som deras språkrör.
- Kartläggning eller studier – kommunen undersöker vad ungdomar tycker i olika frågor genom till exempel enkätundersökningar. Det kan vara ett sätt för beslutsfattare att lättare kunna anlägga ett ungdomsperspektiv på olika frågor.
- Konsekvensanalyser – kommunen tar reda på om och hur man har tagit hänsyn till ungdomars behov och synpunkter.

Ungas egen organisering

- Ungdomar verkar inom egna organisationer och verksamheter som utgår från ungdomarnas gemensamma intressen.

Noter

- 1 Henriksson, B. Att skapa sin ungdom. Slutrapport från projekt ung på 90-talet. Glacio, 1991.
- 2 Wennerholm Juslin, Pia och Bremberg, Sven. När barn och ungdomar får bestämma mer påverkas hälsan. En systematisk forskningsöversikt. Statens Folkhälsoinstitut, R 2004:30.
- 3 Ungdomsstyrelsens webbplats www.ungdomsstyrelsen.se.